

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

БОГАТИРЬОВ І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального права
та кримінології
(Університет державної фіскальної
служби України)

БОНДАРЄВА К.В.,

ад'юнкт кафедри кримінального права
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 343. 8

**ПРЕДСТАВНИК АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ
ЯК ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 391
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

У статті завдяки аналізу низки наукових праць і чинного законодавства України визначено перелік осіб, які є представниками адміністрації установи виконання покарань. Проведено узагальнення судової практики щодо злісної непокори засуджених вимогам адміністрації установи виконання покарань. Сформульовано авторське визначення представника адміністрації установи виконання покарань та надані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: представник, адміністрація, установа, засуджений, покарання.

В статье на основе анализа ряда научных трудов и действующего законодательства Украины определен перечень лиц, являющихся представителями администрации учреждения исполнения наказаний. Проведено обобщение судебной практики злостного неповиновения осужденных требованиям администрации учреждения исполнения наказаний. Сформулировано авторское определение представителя администрации учреждения исполнения наказаний и представлены предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: представитель администрации, учреждение, осужденный, наказание.

In article on the basis of the analysis of scientific works and the current legislation of Ukraine the persons list who are administration's representative of execution punishments institution is defined. Synthesis of jurisprudence of commission by convicts of malicious disobedience to requirements administration of execution punishments institution is carried out. Author's definition the administration's representative of execution punishments institution is formulated and suggestions for improvement of the current legislation are presented.

Key words: representative, administration, institution, convict, punishment.

Вступ. Внесення Урядом до Верховної Ради України проекту закону України «Про пенітенціарну систему» й ухвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р) вкотре підтверджують, що вжиті останнім часом Міністерством юстиції України заходи щодо реформування пенітенціарної системи України набувають нового змісту.

Водночас сумні події в серпні 2017 р. у слідчих ізоляторах Одеси і Чернігова вказують на те, що проблема злочинності в місцях несвободи є актуальною, попри всі намагання Міністерства юстиції України шляхом реформ якісно покращити процес відбування покарання.

Постановка завдання. У статті ми ставимо за мету розкрити поняття «представник адміністрації установи виконання покарань» (далі – УВП) крізь призму ст. 391 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Результати дослідження. Обрана нами стаття КК дозволяє найбільш повно розкрити поняття «представник адміністрації УВП». Різниця між представником і службовою особою безпосередньо впливає на правильність кваліфікації правопорушення, яке залежно від особи має розглядатися як злочин чи дисциплінарний проступок.

Тобто в разі непокори засуджених чи протидії вимогам інших працівників УВП, які не належать до представників адміністрації, їхні дії призводять лише до настання дисциплінарної відповідальності. Зауважимо, що чітке визначення кола осіб, які належать до представників адміністрації УВП, має велике теоретичне та практичне значення.

Взагалі, як зазначає вітчизняний учений М.І. Рудницький, ідея ст. 391 КК України полягає в тому, що засуджений систематично порушує порядок відбування покарання в кримінально-виконавчій установі, а засоби дисциплінарного характеру є недовірними щодо цієї особи [1, с. 79]. Це свідчить про те, що засуджений не бажає стати на шлях виправлення і дотримуватися правил поведінки в УВП. А тому, на жаль, адміністрацію УВП не цікавить, чи дійсно в діях засудженого є склад злочину, чи має діяння суспільну небезпеку, вона обирає найменш проблемний шлях і застосовує до таких засуджених ст. 391 КК України.

Крім того, з'ясування цього питання на рівні наукової проблеми є вирішальним для кваліфікації дій засудженого та притягнення його до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП. На підтвердження цієї позиції зазначимо, що злісна непокора засудженого утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України, за умови, що вимога до засудженого була винесена саме адміністрацією УВП.

Узагальнюючим поняттям щодо працівників УВП є «адміністрація», яке ми можемо простежити в кримінальному законодавстві. У Кримінальному кодексі Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) 1960 р., а також у постанові Пленуму Верховного Суду Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) від 3 грудня 1962 р. «Про судову практику по справам про кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудова установ» вперше розширено тлумачиться поняття «адміністрація виправно-трудова установи» – особи начальницького складу виправно-трудова установ, особовий склад конвойної охорони та наглядацький склад, вільнонайманий склад, що здійснює в місцях позбавлення волі політико-виховну роботу та медичне обслуговування, адміністративний, інженерно-технічний персонал, що здійснює керівництво виробничою діяльністю ув'язнених. У постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 21 червня 1985 р. «Про судову практику по справам про кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудова установ» таке поняття трактується дещо ширше, ніж раніше, враховуються зміни в підході до виконання покарання.

Дещо осучасненою можна вважати нині чинну постанову Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. «Про судову практику по справах, пов'язаних із порушенням режиму відбування покарань у місцях позбавлення волі». Зокрема, у п. 22 цієї постанови зазначено, що до представників адміністрації виправно-трудова установи, які мають право пред'являти вимоги до засуджених і за злісну непокору яким настає відповідальність за ст. 183–3 КК України, належать посадові особи виправно-трудова установи, які на підставі ст. 71 Виправно-трудова кодексу України мають право накладення на засудже-

них дисциплінарних стягнень. Непоко́ра іншим особам не містить складу злочину, передбаченого ст. 183–3 КК України. За такі дії може настати дисциплінарна відповідальність згідно зі ст. 67 Виправно-трудоного кодексу України [2].

Радянськими науковцями адміністрація виправно-трудоного колоній розумілася як сукупність державних службовців, які здійснюють управління процесом виконання покарання та пов'язаного з ним виправно-трудоного впливу загалом, а також його складовими частинами, безпосередньо виконанням покарання. Ми вважаємо, що в реаліях сьогодення варто розуміти його саме в контексті управління виправною установою, тобто виконання управлінської, адміністративної роботи.

Так, у ст. 135 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України в редакції 2015 р. передбачено, що залежно від виду покарання до посадових осіб, які застосовують заходи заохочення й стягнення, належить начальник установи (виправної або виховної колонії, виправного центру), а також його прями начальники; заступник начальника (центру або колонії); начальник відділення соціально-психологічної служби, а у виховному центрі ще й вихователі та старші вихователі [3]. Окрім того, відповідно до КВК, до посадових осіб, які застосовують заходи заохочення й стягнення, належать також прями начальники керівника установи виконання покарань.

Про це 2008 р. писав у своєму монографічному дослідженні Ю.В. Орел, який зазначив, що до представників адміністрації установи виконання покарань належать посадові особи, які на підставі ст. ст. 70, 135 КВК України мають право застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення. Крім того, він конкретизує, що черговий помічник начальника установи, його заступник, молодші інспектори з нагляду та безпеки, співробітники оперативної та режимної частин установи не можуть бути зараховані до адміністрації [4, с. 71–73].

Підтримав позицію вченого й інший вітчизняний науковець І.М. Копотун, зокрема, до кола осіб, які можуть бути представниками адміністрації УВП, він відносить службових осіб виправних колоній, які наділені правом застосовувати до засуджених заходи заохочення і стягнення, у кримінально-правовому значенні вони визнаються працівниками правоохоронних органів [5, с. 92].

Подібною позицією щодо кола осіб, які належать до представників адміністрації УВП, злісна непоко́ра вимогам яких утворює склад злочину, передбачений ст. 391, дотримується й О.П. Букалов [6]. Зважаючи на відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «представник адміністрації УВП», ми вважаємо, що потрібно більш чітко визначити коло представників адміністрації, непоко́ра вимогам яких утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України.

Яскравим прикладом є виправдальний вирок Арбузинського районного суду Миколаївської області № 42878186 від 24 лютого 2015 р., за яким особу було визнано невинуватою в пред'явленому обвинуваченні у вчиненні злочину, передбаченого ст. 391 КК України, та виправдано, оскільки вимоги до засудженого щодо здійснення прибирання висувалися начальником оперативного відділу та черговим помічником начальника установи, які визнані судом службовими особами установи виконання покарань [7].

Водночас обвинувальними вироками Оріхівського районного суду Запорізької області № 48041642 від 5 серпня 2015 р., Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області № 46934109 від 17 липня 2015 р., Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області № 38255068 від 21 березня 2014 р. засуджені були визнані винними в злісній непоко́рі вимогам чергових помічників начальників установ, які визнані судами представниками адміністрації [8; 9; 10].

Крім того, трапляється віднесення судами до числа представників адміністрації установи виконання покарань інших службових осіб установи, які фактично не належать до адміністрації, отже, непоко́ра їхнім вимогам не може спричиняти настання кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України. Так, обвинувальним вироком Софіївського районного суду Дніпропетровської області № 37930398 від 28 березня 2014 р. особу було засуджено за злісну непоко́ру вимогам, висунутим молодшим інспектором відділу нагляду та безпеки [11].

Завдяки глибокому аналізу наукових робіт і судової практики встановлено, що більшість науковців і судів ототожнюють поняття «адміністрація» та «представник адміністрації». На нашу думку, це різні поняття, адже термін «адміністрація установи», на відміну від представника адміністрації, якими можуть бути лише посадові особи, що мають право застосування заходів заохочення і стягнення щодо засуджених, є ширшим і охоплює не лише чергових помічників начальників колоній та інших осіб начальницького складу, військовослужбовців військ внутрішньої та конвойної охорони, які несуть службу з охорони і нагляду, а також осіб, які здійснюють у місцях позбавлення волі медичне обслуговування, культурно-освітню роботу, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених, адміністративний та інженерно-технічний персонал виправно-трудових установ.

Проведене нами узагальнення судової практики щодо злісної непокори засуджених вимогам адміністрації установи виконання покарань показало, що 93,2% засуджених були притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України саме за непокору начальникам відділень соціально-психологічної служби. Даний факт пояснюється тим, що саме ця категорія представників адміністрації частіше спілкується із засудженими.

Що стосується інших представників адміністрації, то узагальнення судової практики показало таке: 3,4% засуджених звинувачені в злісній непокорі вимогам першого заступника начальника установи виконання покарань; 1,5% – вимогам начальника установи виконання покарань; 1,5% – вимогам ЧПНУ; 0,2% – вимогам молодшого інспектора відділу нагляду і безпеки; 0,2% – вимогам начальника виробничої майстерні.

Варто також зазначити, що внесення змін до ст. 135 КВК України від 6 вересня 2016 р. № 1487–VIII змінило процедуру дисциплінарного провадження щодо застосування стягнення до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Так, згідно із ч. 1 ст. 135 КВК України, питання про доцільність застосування стягнення до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, вирішується на засіданні дисциплінарної комісії УВП. Дисциплінарна комісія УВП діє на постійній основі. Засідання дисциплінарної комісії є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини членів дисциплінарної комісії.

У ч. 2 даної статті передбачений склад дисциплінарної комісії, до якої входять начальник установи виконання покарань, його заступники та начальники служб установи, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються з особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Очолює дисциплінарну комісію начальник установи виконання покарань або особа, яка виконує його обов'язки.

Отже, з огляду на ч. 2 ст. 135 КВК України, ми вважаємо, що саме склад дисциплінарної комісії УВП може бути представником адміністрації, а саме начальник УВП, його заступники та начальники служб установи, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються з особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [3].

Варто також звернути увагу на дискусійність у пенітенціарній науці питання визнання представником адміністрації чергового помічника начальника установи виконання покарань, який за тимчасової відсутності начальника установи виконує низку його обов'язків, водночас отримує відповідні повноваження. Однак ми вважаємо, що черговий помічник начальника установи не може бути віднесеним до представників адміністрації. Наша позиція ґрунтується на тому, що останній, справді, наділений повноваженнями на виконання обов'язків начальника установи за його відсутності, проте жоден нормативний акт не закріплює за ним право на застосування заходів заохочення і стягнення щодо засуджених, крім того, він не входить до складу дисциплінарної комісії. Так, відповідно до ч. 1 р. XXV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, право застосовувати в повному обсязі заходи заохочення і стягнення до засуджених мають начальник установи виконання покарань або особа, яка виконує його обов'язки, а також їхні прямі начальники. Заходи заохочення і стягнення у виправних колоніях можуть також застосовувати заступник начальника виправної колонії, начальник відділення [12].

Черговий помічник начальника установи наділений правом на поміщення засуджених у ДІЗО або в карцер, що передбачено ч. 5 вказаного розділу, «у разі відсутності начальника установи виконання покарань у термінових випадках, коли іншими заходами попередити злочин або грубе порушення неможливо, але не більше ніж на 48 годин <...>», але така ізоляція не визнається застосуванням стягнення з боку чергового помічника начальника установи [12].

Отже, черговий помічник начальника установи не може бути віднесений нами до осіб, які мають право застосовувати заходи стягнення до засуджених, та непокоя його вимогам не утворює складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Викладені нами приклади судових вироків, на жаль, свідчать про те, що судова практика має численні недоліки щодо тлумачення понять «адміністрація установи виконання покарань» і «представник адміністрації установи», що, у свою чергу, призводить до помилкової кваліфікації дій засуджених за такий злочин.

Зазначене доводить недосконалість чинного законодавства та потребу в чіткому нормативно-правовому визначенні понять «адміністрація установи» та «представник адміністрації установи».

Висновки. Отже, на нашу думку, для віднесення посадових осіб установи виконання покарань до числа представників адміністрації необхідним критерієм є не лише приналежність особи до адміністрації, а і наділення такої особи правом на пред'явлення вимог до засуджених та правом на застосування заходів дисциплінарного стягнення.

Відповідно до чинного законодавства, до представників адміністрації УВП, злісна непокоя вимогам яких утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України, належать: начальник установи виконання покарань; його заступники, а саме перший заступник, заступник начальника із соціально-виховної роботи, з виробництва, з інтендантського та комунально-побутового забезпечення; начальники відділень соціально-психологічної служби.

У разі кваліфікації дій засуджених за ст. 391 КК України, у частині віднесення працівників УВП до числа представників адміністрації, необхідно звертати увагу на документальне підтвердження належності того чи іншого працівника УВП до числа представників адміністрації.

Зауважимо, незважаючи на зазначені недоліки судової практики, позитивним є те, що більшість судів під час дослідження всіх обставин кримінального провадження на підтвердження того, що особа дійсно є представником адміністрації, вимагають наявності посадової інструкції, в якій закріплені функціональні обов'язки працівників УВП, і наказу, за яким особа обіймає відповідну посаду та належить до представників адміністрації. Ми вважаємо, що такий підхід до вирішення цієї проблеми є досить вдалим і попереджає виникнення суперечностей із зазначеного питання.

Однак вважаємо за необхідне, щоб законодавець чітко прописав або в примітках до ст. 391 КК України, або в підзаконних актах перелік осіб, невиконання законних вимог яких має кваліфікуватися як злочин, передбачений ст. 391 КК України.

Насамкінець пропонуємо таке визначення поняття «представник адміністрації установи виконання покарань» – це особа, яка за своїми функціональними обов'язками наділена правом пред'являти законні вимоги до засуджених та правом на застосування до них заходів дисциплінарного стягнення.

Список використаних джерел:

1. Рудницьких М.І. До питання вдосконалення ст. 371 Кримінального кодексу України. Актуальні проблеми права людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листопада 2017 р.). Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби; ФОП Т.П. Кандиба, 2017. С. 78–80.

2. Про судову практику у справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93>.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 16 січня 2017 р. (відповідає офіц. тексту). Харків: Право, 2017. 90 с.
4. Орел Ю.В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.
5. Копотун І.М. Кримінально-правова характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. Публічне право: наук.-практ. юрид. журн. 2014. № 1(13). С. 90–98.
6. Букалов О.П. Застосування ст. 391 КК України. URL: <http://ukrprison.org.ua/publication/1272271109>.
7. Вирок Арбузинського районного суду Миколаївської області від 24 лютого 2015 р. по справі № 467/2082/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42878186>.
8. Вирок Орхівського районного суду Запорізької області від 5 серпня 2015 р. по справі № 323/2344/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/48041642>.
9. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 17 липня 2015 р. по справі № 473/1123/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46934109>.
10. Вирок Жовтководського міського суду Дніпропетровської області від 21 березня 2014 р. по справі № 176/152/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38255068>.
11. Вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 28 березня 2014 р. по справі № 193/401/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37930398>.
12. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29 грудня 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.

